

Дата: 9/23/23

Клас: 11

Предмет: мѡба

Завдання: Тема: фреєнська

стор. 1-2-3
читати і знати.

впр. 1, 2, 4 (виконати)

Розмовляючи, ми користуємось певними звуками. Пишучи, ми вживаємо відповідні літери. Кожна мова має свою систему звуків і літер. Звуки ми вимовляємо і чуємо, а літери пишемо і бачимо.

Літерний склад української мови називаємо українською абеткою. Українська мова має 33 літери, а саме:

А а, Б б, В в, Г г, Г г, Д д, Е е, Є є,
а бе ве ге ге де е є

Ж ж, З з, И и, І і, І і, Й й, К к, Л л,
же зе и і і й ка ел

М м, Н н, О о, П п, Р р, С с, Т т, У у,
ем ен о пе ер ес те у

Ф ф, Х х, Ц ц, Ч ч, Ш ш, Щ щ,
еф ха це че ша ще

Ю ю, Я я, Ъ ъ
ю я

Цієї кількості літер вистачає для українського письма, цебто для позначення всіх звуків української мови. Більшість українських літер відповідає одному певному звукові, але є літери, що означають складні звуки — сполуку двох, а то й трьох різних звуків. Наприклад, літера Ц означає сполуку двох звуків — Т і С (т+с=ц), Ч — сполуку Т і Ш (т+ш=ч), а Щ — це сполука аж трьох звуків: Ш, Т і Ш. Звуки Я, Ю, Є, І — також складні: Я — це сполука Й і А (й+а=я), Ю — сполука Й і У (й+у=ю), Є — сполука Й і Е (й+е=є), а І — це сполука Й і І (й+і=ї).

І навпаки, є в українській мові такі звуки, що не мають одного письмового знака, тому для їх відтворення вживаємо дві літери: це звуки ДЗ і ДЖ.

Так званий знак м'якшення (ь) — це тільки літера, бо вона не має свого звукового відповідника.

ГОЛОСНІ І ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

За умовами творення і характером звучання всі звуки діляться на голосні і приголосні.

До голосних належать: а, о, у, е, и, і.

До приголосних належать звуки: б, в, г, ґ, д, ж, дж, дз, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ. Звук й — це напівголосний звук в українській мові.

січень — січня, хлопець — хлопця, горобець — гопобия.

Я, Ю, Є, І — це теж голосні звуки, але ми їх не перерахували в списку голосних тому, що це було б повторення А, У, Е, І. Ці складні звуки (я, ю, е, ї) називаються йотованими голосними звуками. Така їх назва походить від того, що в складі кожного з цих звуків є Й (йот).

Заповніть таблицю про буквений та звуковий склад поданих нижче слів.

	Кількість букв	Кількість звуків	Кількість голосних	Кількість приголосних
Америка				
Канада				
Україна				
українець				

НАГОЛОС

Українська мова не має постійного наголосу, як це є в деяких інших мовах. Наприклад, у французькій мові, як правило, наголос припадає на останній склад слова, у польській — на передостанній, а в англійській наголошується переважно перший склад. Щоб читач не помилився, а робив правильні наголоси, на письмі вживається окремий значок наголосу над відповідним голосним звуком. Слід пам'ятати, що цей значок ставиться тільки над голосними звуками, бо приголосні не бувають наголошені.

Здебільшого знак наголосу ставиться в словах, що можуть бути для декого сумнівними щодо наголосу, а також у тих словах, що можуть мати більш ніж один наголос, залежно від значення слова. Наприклад, треба вимовляти (наголошувати) **прош́у, роблю, пиш́у, каж́у, за́вжди, пра́пор**, а щоб читач не сумнівався і не вагався (не помилявся), в таких випадках помагають йому поставлені, де слід, наголоси. З цією ж метою ставляться знаки наголосу в словах, що можуть мати кілька наголосів, від яких залежить значення слова: **доро́га** (шлях) і **дорога́, вино́сити** (що робити) і **ви́носити** (що зробити) та інші.

Знак наголосу буває потрібний лише в словах, що мають не менше двох складів.

ПРАВОПИС НЕНАГОЛОШЕНИХ Е, И.

1. Виразно чуємо в слові лише наголошені звуки. Ненацені звуки вуху сприймає нечітко, а тому буває іноді сумно до Е або И.

Щоб упевнитись, що треба писати — Е чи И, треба такти слово, щоб наголос припав на сумнівний склад:

весло — весла, мене — до мене, тебе — у тебе, верба — верби; писа́ти — пи́шемо, диві́тись — дівимось, ви́шнєвий — ви́шня.

2. Випадати може Е, а не И, отже писати слід літеру Е, коли сумнівний голосний (чути середній звук між Е і И) може випадати при відповідній зміні слова. Наприклад: січень — січня, хлопець — хлопця, горо́бин — горо́бина.

3. У наростках -еньк-, -есеньк-, -ечк-, а також у частині пишеться тільки Е: сонечко, незаба́ром, нево́ленька, тихе́сенько.

Чергування О, Е з І

1. Первісні звуки О та Е переходять в І лише в закритих складах, цебто в таких складах, що закінчуються на приголосний звук. Склади, що закінчуються на голосний звук, називаються відкритими. Напр.: бо-би — біб, во-ли — віл, сно-пи — сніп, но-си — ніс, во-зи — віз; се-ло — сіл, ле-жу — ліг, се-ми — сім. Як бачимо, в слові боби маємо о тому, що склад бо — відкритий, а опинившись у закритому складі біб, те саме о змінилося на і.

Ось іще приклади того, як чергуються звуки О, Е з І

У відкритому складі:

о - і: ко-ні
то-ки
со-ки
во-ля
ко-зи
го-ни
спо-со-би
до-ми

У закритому складі:

кінь
тік
сік
віль-ний
кіз
гін
спо-сіб
дім
вів
віз

Чергування І — Й, У — В

Наголошені І, У можуть чергуватися з відповідними їми звуками — І з Й, У з В: він іде, вони йдуть, ліс і поле, й поля; зустріч у Києві, зустріти в Києві, наш учитель, вчителька.

Правило цього чергування таке: пишемо І, У, якщо по-не слово кінчається на приголосний звук (він іде, день кіт у хаті, ніж упав), а Й, В — якщо попереднє слово кінчається на голосний звук (вони йдуть, коти в хаті і т. д.). Чергування І — Й, У — В пояснюється схильністю української мови уникати збігу як голосних, так і приголосних.

Згідно з цим чергуванням (і — й, у — в) не буває в таких ви-

1) якщо І, У наголошені: ірій, істик, улик, уху;

2) якщо чергування змінює значення слова або утруднює мову: управа (міська), установа, уява, умова, зраження; живуть в Умані, була у вдовиченка та ін.;

3) у власних назвах та в словах, запозичених з інших мов: Умань, Удай (річка), Урал, Україна (хоч у віршах буває й країна); улан, унісон, університет, Врубель.

Крім того, І, У не заміняємо на Й, В, якщо перед ними розділовий знак: І день іде, і ніч іде; потрібна павза: І ось вони у Лаврі; на початку речення: У лісі вже було темно; при перелікові: Ліси, поля і луки вкрилися снігом; в заголовках: Життя і боротьба, Батьки і діти; при протиставленні: Улі там дорослі і діти, тутешні і приїжджі.

кий, людський

Примітка: Прийменник із пишемо тоді, коли попереднє слово кінчається на приголосний звук, а з, коли попереднє слово кінчається на голосний (привіз із міста, привезли з міста).

Вправа 6. Переписати, вживаючи одне з двох те, що в дужках.

Повертались (з, із) Криму, вийшов (в, у) люди, цвях (в, у) ...битий, прокинувся (в, у) ...досвіта, прийшов (в, у) ...читель до (в, у) ...чителя, як (в, у) воду (в, у) ...пав, так (в, у) нас, як (й, і) (в, у) вас, (в, у) умілого руки не болять, збірник (в, у) ...прав з арифметики, заночував (в, у) Умані.

Чергування приголосних звуків

Приголосні звуки г, к, х перед і змінюються на з, ц, с — книга — в книзі, рука — в руці, сваха — свасі, а перед е та и вони змінюються на ж, ч, ш — книжечка, Ольжич, рученька, свашин.

Ось іще по кілька прикладів на чергування цих приголосних звуків:

г (г) — з — ж:

ріг — на розі — ріжечок, наріжний
друг — друзі — друже, дружній, дружний
плуг — у плузі — плужечок, плужник

к — ц — ч:

Наталка — Наталці — Наталчин
рибалка — рибалці — рибалчити
молоко — в молоці — молочний
жінка — жінці — жінчин
байрак — у байраці — байраче, байрачний

х — с — ш:

Терпелиха — Терпелісі — Терпелишин
стріха — у стрісі — острішина

Чергування приголосних перед наростками

Приголосні звуки к, ц перед наростком -чин чергуються з ч: козак — козаччина, німець — Німеччина, Донець — Донеччина, Підгайці — Підгаєччина, Кагарлик — Кагариччина.

Перед наростком -н- приголосні к, ц також змінюються на ч: вік — вічний, сагайдак — сагайдачний, дяка — вдячний, пшениця — пшеничний, сонце — сонячний, кінець — конечний, молоко — молочний.

Примітка: але рушник, рушниця, мірошник, соняшник.

Перед -ський, -ство приголосні змінюються так:

а) г, з, ж + -ський, -ство дають -зький, -зтво: Прага — празький, убогство, Париж — паризький, Кавказ — кавказський, Збараж — збаразький і т. д.

б) к, ц, ч + ський, -ство дають -цький, цтво: бурлака — бурлацький, Городок — Городецький, Довжок — довжецький, молодець — молодецький, лайдак — лайдацтво, Кам'янець — кам'янецький, Гадяче — гадяцький, ткач — ткацтво;

в) х, с, ш перед -ський, -ство випадають: чех — чеський, черкес — черкеський, товариш — товариський, товариство, але лях — лядський.

У деяких чужомовних словах не буває тут зміни х на с, к на ц, г та г на з: Цюріх — цюріхський, Нью-Йорк — нью-йоркський, Вінніпег — вінніпегський.

Інші приголосні взагалі не змінюються перед наростками.

В ЖИВАННЯ АПОСТРОФА

1. Апостроф ставиться після губних приголосних перед йотованими: б'є, п'є, в'янути, м'яч, в'їхати.

Але пишемо без апострофа такі слова, як свято, цвях, різдвяний, тьмянний, морквяний та інші, бо тут перед губними є один або й більше приголосних, які належать до кореня того самого слова.

А якщо приголосний, що перед губним, не належить до кореня (приросток), тоді апостроф ставиться: зв'язати, розм'якнути, обв'язати і т. д.

2. Апостроф ставиться ще після р, якщо р не творить одного складу з йотованим: узгір'я, пір'я, подвір'я, бур'ян та ін. Але пишемо рябий, рясний, буря, буряк, говорю, бо р входить до одного складу з йотованим і вимовляється зливо.

3. Після всіх приростків, що кінчаються на приголосний, перед йотованими апостроф ставиться: від'їхати, під'юджувати, з'ясувати, об'єднатись, з'явитись і т. д. Слово зява (у риби) пишеться без апострофа, бо з не приросток, а кореневий звук.

4. Апостроф ставимо в запозичених з інших мов словах: об'єкт, суб'єкт, п'еса, п'єдестал, П'єр, інтерв'ю тощо.

Але в багатьох чужомовних словах перед ю після губних та р апострофа не ставимо: бюро, бюджет, Брюссель, Вюртемберг, Мюллер, Мюнхен та ін.

Перед ї після всіх приголосних ставимо апостроф, бо цей йотований ніколи не вимовляється з приголосними звуками зливо. Слід пам'ятати, що там, де ставиться апостроф, приголосний вимовляється твердо і не зливається з йотованим звуком. К в словах Лук'ян, Монтеск'є вимовляється твердо і не зливається з я, є, а тому в таких словах вживається апостроф. Це саме і щодо губно-зубного приголосного ф — мереп'янський (від назви міста Мерефа).

ВЖИВАННЯ ЗНАКА М'ЯКШЕННЯ

Приголосні звуки можуть бути тверді і пом'якшені. М'яко вони вимовляються в сполученнях з йотованими я, ю, є та з і — няня, дядина, сядемо, тютюн, люди, діти, сіни.

Але там, де треба позначити м'якість приголосного, на письмі вживається окремий знак м'якшення — ь: день, ку-жіль, ведмідь, оселедець, юнацький, трьох.

Знак м'якшення може стояти в кінці і в середині слова.

1. В кінці слова: сіль, ходить, носять, хлопець, учитель.
2. В середині слова після м'яких приголосних: дядько, синька, сильний, гляньмо, візьми, цього, у нього, третього, український, запорізький, сільський, пальці, черешенька, зіронька.

Але знак м'якшення не вживається в словах: різкий, в'язкий, боязкий, жаский (від жах), баский, плоский, порський.

Ніколи не вживається знак м'якшення після губних — б, п, в, м та ф, шиплячих — ж, ч, ш, щ, задньоязикових — г, ґ, к, х та р у кінці слова і складу (кобзар, Харків).

У сполученнях -лч-, -лц- (з -лк-) також не вживається знак м'якшення, хоч у вимові чути м'яке л: гілці, на гілці, гілчастий (гілка); Наталці, Наталчин (Наталка).

КОЛИ ПИШЕМО ЙО АБО ЇО

На початку слова і складу пишемо йо, а в середині складу — їо. Приклади: Йосип, йому, гайок, район; мальований, цього, літнього.

Вправа 20. Списуючи слова, вставити, замість крапок, йо або їо.

Зна...мий, бад...рий, сер...зний, с...годні, схвил...ваний.
син...го кол...ру, га...вий, вір...вка, мал...ваний, Нью-...рк.

ВЖИВАННЯ Г

1. Пишемо і вимовляємо г в таких українських словах (і тих, що ми їх уже вважаємо за українські): ганок, гатунок, гава, газда, галаган, гандж, гвалт, гвинт, гедзь, гирлига, джигун, дзига, дзиглик, дзигарі, гніт, гонта (але козак Гонта), грати, grindжолі, ґрунт, гудзик, гуля, гуральня; а також: гегати, герготати, дригати, гигнути, гирувати.

2. У чужих словах пишемо і вимовляємо г там, де воно відповідає чужому g (а не h): Гете, Гюґо, Вашингтон, альгебра, агітатор, легенда, гума та інші.

3. У давніх запозиченнях, особливо з мови грецької, пишемо і вимовляємо вже г (замість чужого g): Англія, газ, газета, генерал, геній, гімназія, грамати́ка, програма, Галилея; а також: географія, геометрія, геологія, психологія, грамофон, педагог, логіка, катододіод

СКЛАД. ПЕРЕНЕСЕННЯ СЛІВ.

1. Складом зветься частина слова, в якій є один голосний звук. Крім голосного звука, до складу може входити один або й більше приголосних. Приклади: ха-та, я-го-да, га-ї, по-ї-ха-ти, міц-ний, стри-ба-ти, мо-роз.

2. Переносити з рядка в рядок можна лише цілі склади. Наприклад: ко-заченьки, коза-ченьки, козачень-ки; ве-селий, весе-лий.

Слід пам'ятати, що:

- а) не можна переносити або залишати в рядку одну літеру;
- б) літеру ь (знак м'якшення) не можна відокремлювати від попередньої літери, цебто переносити можна тільки так: глянь-те, візь-ми, цить-те;
- в) односкладовий приросток не можна розривати: роз-орати (а не ро-зорати), під-палити (а не пі-дпалити), над-ломити.
- г) не можна розривати літер дж, дз, якщо вони становлять один звук: хо-джу, ви-їж-джа-ти, за-дзво-нити.

БУДОВА СЛОВА (Formation of Word)

СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ ОСНОВИ КОРІНЬ, ПРИРОСТОК і НАРОСТОК

Основна частина слова (основа) в дуже багатьох словах складається з кількох частин — двох, трьох і більше. Прослідкуймо за основами таких слів: біленьк-ий, побіленк-ий, біл-ий. Це споріднені за своїм значенням слова, вони мають одну спільну частину -біл-, а інші частини основи в кожному з цих слів різні.

Спільна для всіх основ частина в словах, споріднених за змістом, називається в граматиці **коренем**.

У слові біленький маємо основу з двох частин -біл-еньк-, а в слові побілений з трьох — по-біл-ен-.

Частина основи, що стоїть після кореня, називається **наростком**, а та частина основи, що стоїть перед коренем, називається **приростком**.

Граматика української мови ділиться на три основні частини: на фонетику, морфологію та синтаксис.

Фонетика — це наука про звуки.

Морфологія — це наука про будову слів та їх відмінювання.

Синтаксис — це наука про будову речення, зв'язок слів у ньому та зв'язок між реченнями.

ЧАСТИНИ МОВИ

Назви частин мови

Усіх частин мови — десять, а саме: іменник, прикметник, іслівник, займенник, дієслово, прислівник, прийменник, сполучник, частка і вигук.

Ось по кілька прикладів із кожної групи (частини мови) слів.

1. Іменники: школяр, заєць, голуб, щука, метелик, група, озеро, олівець, хмара, танок.
2. Прикметники: блакитний, дорогий, український, патеровий, верхній.
3. Числівники: п'ять, десять, двісті, сьомий, восьмий, десятий.
4. Займенники: я, ти, він, вона, воно, той, цей, наш, хтось, щось.
5. Дієслова: читаю, несу, кажу, ловлю, стрічає, ковтають, питає.
6. Прислівники: високо, весело, давно, сьогодні, нині, завтра, торік.
7. Прийменники: за, над, у, під, по (за рікою, над головою, у хаті, під водою, по вулиці).
8. Сполучники: і, та, але, а, щоб...
9. Частки: не, ні, ж, же, б, би...
10. Вигуки: ох, гей, ах, агов...

2 форми дієслова:

Дієприкметники: митий, шитий,
написаний, прочитана.

Дієприслівники: мчучи, пишучи,
читаючи.

Г. Розділити подані слова згідно з приготованою табличкою:

	О С Н О В А			закін- чення
	приросток	ковінь	наросток	
підкова				
наліпка				
хлібина				
водичка				
підставка				
розмова				
зловила				
захована				
підлетіла				
подерта				
посадила				
відродження				
підписаний				
зроблені				
забавки				
посиніти				
зварити				
перевернув				
підрахунок				
вигук				
підкований				
подрімати				
заспівали				

2. Знайти і поправити правописні помилки в словах /де вони є/:

- а/ б^ють, в^есокий, н^иський, п^іря, св["]ятий,
 ро^ски^нув, бу^ря, де^вять де^сят, Х^рес^тос,
 ро^сп^ятий, р["]ябий, хо^динник, гу^дзик, мя^ч;
 б/ св["]ято, ві^хати, зпо["]м["]я["]нути, ро^ску^сити, п["]ят-
 на^дц["]ять, мя["]гкий, з["]я["]витись, ге["]омет["]рія,
 п["]ря, га["]з, гру["]нт, ві["]зд["]в["]аний, б["]юро, бу["]рян;
 в/ де["]ре["]вяний, га["]нок, сі["]льський, во["]сьмий, мя["]со,
 ви["]лий, сти["]мніло, зі["]лений, ши["]рока, си["]ло,
 ка["]рто["]пл["]я, у["]краї["]ньський, сча["]стя, пі["]сьня.

3. Змінити подані слова так, щоб було чергування голосних Е-І, О-І:

а/ Віл - _____	воля - _____	осінь - _____
сіль - _____	сніп - _____	корінь - _____
біб - _____	семи - _____	стояти - _____
рік - _____	ноги - _____	возив - _____
б/ мій - _____	коні - _____	твоє - _____
дім - _____	неси - _____	спекли - _____
грім - _____	горя - _____	гість - _____
вози - _____	ночі - _____	вибори - _____

4. Змінити подані нижче слова так, щоб було чергування приголосних К-П-Ч, Х-С-Ш, Г-З-Ж.

а/ друг - _____	сваха - _____
вага - _____	вуха - _____
лиха - _____	гріх - _____
б/ вага - _____	молоко - _____
рука - _____	дорога - _____
юнак - _____	вік - _____

ФОНЕТИКА (Phonetics)

ГОЛОСНІ ТА ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ (Vowels and Consonants)

ТРЕБА відрізняти букви (літери) від звуків. Звуки вимовляють та чують, а букви пишуть і бачать.

ПАМ'ЯТАЙМО, що всі звуки поділяються на ГОЛОСНІ та ПРИГОЛОСНІ.

ГОЛОСНІ звуки: а, о, у, е, и, і.

ПРИГОЛОСНІ звуки: б, в, г, ґ, д, дж, дз, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш.

Знак м'якшення Ь окремого звука не позначає. Ця буква позначає м'яку вимову попереднього приголосного звука.

ВПРАВА 1.

Подані нижче слова запишіть у табличку за їхнім звуковим складом.

	Голосні	Приголосні	Знак м'якшення
зошит	о, и	з, ш, т	
журнал			
серпень			
гетьман			
військо			
губки			
гайдалака			
ластівка			

Букви Я, Ю, Є, Ї позначають складні звуки на початку слова або складу. Такі звуки утворюються з приголосного Й (йот) та відповідного голосного звука. Наприклад, буква Я позначає сполуку звуків Й та А, тому Я = Й + А. Такі букви називаємо йотованими.

Після приголосних букви Я, Ю та Є позначають м'яку вимову попереднього звука.

ЗАВДАННЯ: запишіть йотовані Є, Ю, Ї як сполуки двох звуків (за зразком, наведеним вгорі для Я).

З-поміж усіх букв є також такі, що позначають складні приголосні звуки, як-от: Ц (= т + с), Ч (= т + ш) та Щ (= ш + ч).

ВПРАВА 2.

Подані нижче слова запишіть за їх звуковим складом в таблицку.

	Кількість голосних	Кількість приголосних	Знак м'якшення
абетка			
сіль			
веселий			
Надійка			
буряк			
курча			
ячмінь			
Україна			
дзвінок			
сонце			

ВПРАВА 3.

Напишіть десять назв городніх рослин і зазначте кількість голосних та приголосних звуків.

ЗРАЗОК: буряк: голосних – 2, приголосних – 3, напівголосних – 1.

ВПРАВА 4.

Заповніть табличку про буквений та звуковий склад поданих нижче слів.

	Кількість букв	Кількість звуків	Кількість голосних	Кількість приголосних
Америка				
Канада				
Україна				
українець				
незалежність				
вчителька				
осінь				
церква				
читанка				
читач				
ялинка				
щастя				
хитрощі				
воля				